

28. Дьяченко И. Н. Филоменологичность – ключевое понятие философского направления «филоменология». Ханты-Мансийск: Издательство ОАО «Информационно-издательский центр», 2011. 42 с.

29. Тихонов А. В. Социология управления. Теоретические основы: монография. Москва: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. С. 145.

Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Дубасенюк О. А.
Дата надходження рукопису 20.12.2018

Дьяченко Инна Николаевна, кандидат философских наук, доцент, кафедра естественных и социально-гуманитарных дисциплин, Коммунальное Высшее Учебное Заведение «Житомирский медицинский институт» Житомирского Областного Совета, ул. Большая Бердичевская, 46/15, г. Житомир, Украина, 10002

E-mail: i-dyachenko@ukr.net

УДК 37 (477)

DOI: 10.15587/2519-4984.2019.155353

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНИХ ВНЗ УРСР У 1940-60-х рр.

© Г. І. Лисенко

Стаття присвячена дослідженню особливостей професійно-педагогічної підготовки викладачів вищих технічних навчальних закладів у 1940-60-х рр. Основними завданнями статті було встановлено визначення чинників, які вплинули на розвиток вищої технічної школи впродовж означеного періоду; виявлення основних тенденцій процесу забезпечення технічних ВНЗ (радянська назва ЗВО – закладів вищої освіти) науково-педагогічними працівниками; і найголовніше – аналіз педагогічної складової підготовки викладацьких кадрів для вищих технічних шкіл означеного часу. Джерельною базою дослідження послужили численні справи фондів Державного архіву Дніпропетровської області (ДАДО), які стосуються діяльності аспірантури технічних ВНЗ Дніпропетровська у 1940-60-х рр. Результати дослідження підтвердили загальнопоширену тезу про слабке забезпечення навчального процесу у вищій школі 1940-60-х рр. професорсько-викладацькими кадрами із науковими ступенями і вченими званнями. Важливо відзначити ще одну тенденцію розвитку вищої технічної школи УРСР періоду 1940-60-х рр. – утворення ієрархічної системи взаємозалежностей між структурними одиницями окремо взятого ВНЗ і державними владними інститутами різного рівня. Жодне рішення, прийняте в стінах вищих навчальних закладів, не проходило повз уваги міністерства чи відповідного відомства республіканського, а часто навіть союзного рівня. Така жорстка підпорядкованість діяльності освітніх закладів у сфері кадрової політики (за винятком хіба що присвоєння вченого звання лекційного асистента) зайвий раз засвідчила тотальний контроль в радянській державі за всіма сферами життя, і сфера освіти і науки не була виключенням. Усі наукові і науково-педагогічні працівники підлягали ретельному обліку і щорічному звітуванню про їх діяльність (а також національність, партійність, сімейний стан тощо). Оскільки процес поповнення професорсько-викладацького складу новими кадрами взагалі тривав дуже повільно, то педагогічна складова означеного процесу також була організована дуже формально. Архівні джерела свідчать про недостатню увагу організації педагогічної практики аспірантів, участі їх у роботі кафедр, залученні до керівництва студентськими науково-технічними гуртками

Ключові слова: технічний вищий навчальний заклад, професорсько-викладацькі кадри, педагогічна практика, аспірантура

1. Вступ

Актуальність дослідження зумовлена тими особливостями, які виокремлюють період 1940–60-х років з-поміж інших. Так, у цей період вищі технічні навчальні заклади УРСР спочатку зазнали величезних людських і матеріальних втрат, зумовлених подіями Другої світової війни, вимушеною евакуацією та реевакуацією; потім на тлі відбудови народного господарства в Україні у повоєнні роки значно збільшили власну кількість завдяки розширенню пере-

ліку інженерних спеціальностей і примноженню технічних кадрів; але в умовах згорання політики хрущовської «відлиги» і призупинення лібералізації у сфері освіти були знову поставлені під жорсткий державний контроль, що унеможливило будь-яку науково-технічну і педагогічну творчість. Саме складність і непослідовність даного періоду робить його цікавим для історико-педагогічного дослідження з точки зору підготовки викладацьких кадрів для технічних ВНЗ.

2. Літературний огляд

Для сучасного викладача вищої школи однаково вагомими виступають як науково-технічна, так і педагогічна складова кваліфікації. У багатьох дослідженнях, у тому числі іноземних, визнається необхідність посилення уваги до педагогічної підготовки майбутніх викладачів [1], простежується вплив підготовки викладачів на формування їх педагогічних навичок [2], аналізується й порівнюється сучасна підготовка викладачів вищих шкіл в різних країнах [3]. Стосовно підготовки викладацьких кадрів для вищої школи УРСР, слід зазначити, що дослідження даної проблеми розпочалося ще у радянські часи. Так, було проаналізовано у теоретико-методологічному аспекті підготовку наукових кадрів в умовах розвитку радянського суспільства і визначено особливості розвитку радянської аспірантури у повоєнні роки [4]. В період незалежної України з'явилося багато дисертаційних робіт, присвячених розвитку української вищої школи і науки в 1940–60-х рр., автори яких досліджували підготовку наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру [5], визначили діяльність політехнічних ВНЗ в Україні у другій половині ХХ ст. як самостійну наукову проблему [6], проаналізували основні тенденції розвитку системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в контексті політичних і соціальних реформ в УРСР у зазначений період [7]. Але комплексного сучасного наукового дослідження, яке б розкривало особливості підготовки викладачів технічних ВНЗ УРСР саме до педагогічної діяльності нами знайдено не було. В якості джерельної бази дослідження послужили численні справи фондів Державного архіву Дніпропетровської області (ДАДО), які стосуються діяльності аспірантури технічних вищих навчальних закладів Дніпропетровська у 1940–60-х рр.

3. Мета та задачі дослідження

Мета статті – проаналізувати особливості професійно-педагогічної підготовки викладачів вищих технічних навчальних закладів УРСР у 1940–60-х рр. у контексті загального дослідження системи педагогічної підготовки радянських професорсько-викладацьких кадрів, що суттєвим чином вплинула на розвиток сучасної вищої технічної школи України.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1) визначити чинники, які вплинули на розвиток вищої технічної школи впродовж періоду, що розглядається;

2) виявити основні тенденції процесу забезпечення технічних ВНЗ науково-педагогічними працівниками;

3) проаналізувати педагогічну складову підготовки викладацьких кадрів для вищих технічних шкіл означеного періоду.

4. Особливості професійно-педагогічного формування особистості радянських викладачів технічного профілю в УРСР у 1940-1960-х рр.

Розвиток вищої технічної освіти впродовж 1940–1960-х рр. відбувався під впливом різних груп чинників: переважно соціально-економічних (переведення країни на воєнний лад, евакуація, відбудова народного господарства республіки після Другої світової війни, постання гострої економічної необхідності у кваліфікованих інженерних кадрах, відповідно, стимулювання технічних вишів до відновлення своєї діяльності навіть в умовах незавершеної війни); суспільно-політичних (формування в суспільстві престижу інженерних спеціальностей, надання пріоритету вишам інженерно-технічного профілю, їх фінансова підтримка урядом, певна лібералізація і навіть часткова українізація у сфері освіти в часи «відлиги») та науково-технічних (співпраця вишів з науковими установами та підприємствами, створення при ВНЗ проблемних лабораторій, зростання обсягів господарських робіт, науково-дослідних, проектно-конструкторських та інженерно-технічних розробок).

Що стосується забезпечення навчального процесу у технічних вищих школах УРСР професорсько-викладацькими кадрами у 1940–60 рр., то можна простежити наступні тенденції у цьому процесі:

1. У технічних вузах існувала серйозна проблема із наявністю кадрів вищої кваліфікації – із науковими ступенями та вченими званнями. Основним місцем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів була аспірантура, навчання у якій вимагало значних інтелектуальних, часово-затратних і матеріальних зусиль, тому доводилося вишукувати бажаючих у ній навчатися. Ця проблема постала ще в довоєнний час і підтверджується інформацією з архівних джерел. У цілому, документи з ДАДО надають дуже цікаву інформацію щодо кількості аспірантів Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту (далі – ДІБІ) впродовж 1956–1969 років, яку можна представити у вигляді таблиці (інформація взята із справ 459, 483, 537, 636, 725 фонду 4157) (табл. 1).

Цифри у таблиці свідчать про суттєве збільшення кількості аспірантів, починаючи з 1960 р., яка невпинно зростала з кожним роком. Незважаючи на збільшення набору до аспірантури, вочевидь, не всі аспіранти своєчасно й успішно захищали дисертації. Так, штатний формуляр професорсько-викладацького складу ДІБІ на 1959–1960 рр. (з фонду ДАДО) підтверджує вищезазвану тезу про слабе забезпечення навчального процесу у технічних ВНЗ кадрами вищої кваліфікації. Із 245 викладачів тільки 64 мали ступінь кандидата наук, 5 – доктора наук, також було 3 доценти і 2 професори без ступенів [8]. Отже, лише 28 % (тобто, менше третини) професорсько-викладацького складу мали вчені ступені. На кінець 1967 р. ситуація із захищеними викладачами ненабагато покращилася: із 351 викладача 111 мали кандидатський ступінь, і тільки 3 – докторський (тобто, 33 % мали вчений ступінь).

Таблиця 1

Рух аспірантів ДІБІ впродовж 1956-1969 років

Роки	План прийому аспірантів	Зараховано	Було аспірантів (за всі роки навчання)	Закінчили аспірантуру
1956 р.	Спочатку 2 особи, потім за поданням дирекції ДІБІ затвердили 4	Нема інформації	Нема інформації	Нема інформації
На 01.01.58 р.	Нема інформації	4 (усі з відривом від виробництва; з них 1 жінка, 1 член/кандидат КПРС, 1 член ВЛКСМ)	Нема інформації	Нема інформації
На 01.01.60 р.	8 осіб	Нема інформації	24 (13 з відривом від виробництва, 11 без відриву; з них 1 жінка, 8 членів/кандидатів КПРС, 6 членів ВЛКСМ)	Нема інформації
На 01.01.61 р.	7 осіб	Нема інформації	35 (18 з відривом від виробництва, 17 без відриву; з них 4 жінки, 13 членів/кандидатів КПРС, 8 членів ВЛКСМ)	Нема інформації
На 01.01.63 р.	7 осіб	Нема інформації	47 (24 з відривом від виробництва, 23 без відриву)	Нема інформації
1965 р.	23 (16 з відривом від виробництва, 7 без відриву)	Нема інформації	Нема інформації	Нема інформації
На 01.01.67 р.	28 осіб (21 з відривом від виробництва, 7 без відриву)	28 осіб (21 з відривом від виробництва, 7 без відриву),	65 (41 з відривом від виробництва, 24 без відриву)	Вибуло 3 особи (2 за неуспішність)
На 01.01.69 р.	24 осіб (20 з відривом від виробництва, 4 без відриву)	25 осіб (20 з відривом від виробництва, 5 без відриву)	78 (59 з відривом від виробництва, 19 без відриву; жінок – 10, здобувачів вченого ступеня кандидата наук – 48 осіб)	5 осіб вибуло (4 – за неуспішність)

2. Керівна роль партійно-владних структур в розвитку системи підготовки науково-педагогічних кадрів через аспірантуру та докторантуру.

У 1940–60 рр. в Українській радянській республіці як невід'ємній складовій СРСР підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації регулювалася постановами ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, Міністерства вищої освіти СРСР, а також відповідних республіканських міністерств і відомств. Галузі наук і спеціальності затверджувалися Державним комітетом з координації науково-дослідних робіт СРСР, до якого також відправлялися звіти про роботу аспірантури з пояснювальними записками, які показували рух конкретних аспірантів (наприклад, з очної до заочної аспірантури, відрахування, відновлення і причини цього). Щорічні звіти про роботу аспірантури складались за чіткими вказі-

вками, включаючи інформацію про всіх аспірантів, зарахованих за направленням з інших закладів (цільова аспірантура), окрім тих, фінансування навчання яких здійснювали заклади, що їх направляли. До числа аспірантів включалися лекційні асистенти, зараховані за планом прийому аспірантів на 3-хрічний термін з виплатою стипендії. Також в окремому стовпчику звіту зазначалася річна аспірантура, а особи, що були прикомандировані на навчання до аспірантури з інших країн, не вказувалися у звіті [9].

Підтвердженням необхідності постійного звітування перед партійно-державним керівництвом у радянські часи є річний звіт про рух кадрів ДІБІ за 1953 р. [10]. У документі детально викладено список керівного і професорсько-викладацького складу ДІБІ (із зазначеними кваліфікаціями, назвою вузів, які закінчили, національністю, партійністю, сімейним

станом тощо), розподіленням за кафедрами (спочатку, зрозуміло, кафедра марксизму-ленінізму, потім кафедри базових, далі кафедри вузькопрофесійних дисциплін; усього 18 кафедр). Із 110 викладачів інституту 29 виявились випускниками ДІБІ, 16 закінчили державні університети, 10 прийшли після педагогічних інститутів, а 2 навчалися в Інститутах народної освіти. Отже, належну педагогічну підготовку отримали тільки 28 викладачів (25 % педагогічного колективу). У штатному формулярі за 1946 р. можна побачити таку картину: із 93 викладачів тільки 22 мають вчені ступені, а 30 отримали вчені звання, при цьому членів і кандидатів ВКП(б) – 26 осіб. Вочевидь, у 1940-і рр. захистити кандидатську дисертацію було складніше, ніж у 1950-ті, а приналежність до партійної еліти відкривала шлях до отримання вченого звання швидше, ніж наявність вченого ступеня.

Як бачимо, усі питання розвитку науки, підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів були під суворим контролем партії і держави. Більш того, у звітній документації вимагалось обов'язково вказувати національність працівника чи аспіранта/докторанта, вочевидь, з метою контролю над національним складом науково-педагогічної інтелігенції. У 1950-ті рр., в цілому по Радянському Союзу питома вага науковців-росіян була значно більшою за питому вагу російського населення в СРСР, і, навпаки, питома вага науковців-українців була менша за питому вагу українського населення в Радянському Союзі [11].

3. *Покращення соціального забезпечення наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.* Для осіб, які займалися науковою роботою, з середини 1950-х рр. передбачались творчі відпустки терміном до 3 місяців для завершення кандидатської дисертації і до 6 місяців для завершення докторської дисертації із збереженням заробітної плати за місцем роботи [7]. Ті технічні ВНЗ, які не мали права на проведення захистів, відряджали своїх аспірантів до інших закладів, подібних за профілем (за дозволом ВАК Міністерства вищої освіти). У ДАДО, фонді 3785 (Дніпропетровський інститут інженерів залізничного транспорту, далі – ДІЗТ) зберігаються десятки справ, які містять різноманітні листи з клопотаннями щодо підвищення кваліфікації науково-педагогічних робітників інституту: до начальників інститутів інженерів залізничного транспорту інших міст, до ректорів класичних університетів, до Центральної бібліотеки ім. Леніна, до інституту марксизму-ленінізму, до ГУУЗ Міністерства шляхів сполучення, до Президіуму ВАКу МВО СРСР тощо [12].

Враховуючи гостру потребу професорсько-викладацького складу в житлі, а також з урахуванням необхідності запрошення нових викладацьких кадрів з інших міст, у перспективному плані розвитку ДІБІ на 1959–1965 рр. було зазначено про необхідність побудувати два нові будинки по 48 квартир у кожному. На 1959 р. в розпорядженні інституту був один житловий будинок із 23 квартирами, де проживало по дві родини викладачів в одній квартирі, а частина викладачів жила у студентському гуртожитку.

Таким чином, зважаючи на недостатню кількість фахівців вищої кваліфікації у вищих технічних навчальних закладах, їх керівництво (з дозволу державних відомств) намагалось створити привабливі умови для навчання, проведення досліджень, публікації результатів і захисту дисертаційних робіт аспірантів, докторантів і здобувачів. Турбота про дисертантів забезпечувала можливість особам, які не мали великих матеріальних ресурсів, досягати наукових ступенів і вчених звань.

4. *Розвиток педагогічної науки взагалі та підвищення уваги до педагогічної підготовки майбутніх викладачів технічних ВНЗ.*

50–60-ті рр. ХХ ст. стали важливим періодом у педагогічній науці, коли з'явилися фундаментальні роботи з важливих дидактичних проблем. Але, незважаючи на прогресивні педагогічні ідеї, які з'явилися в означений період, навчальний процес у радянських закладах вищої освіти був жорстко регламентований нормативними документами МВО СРСР і відповідного міністерства на рівні республіки. Кількість навчальних годин для проведення лекцій, практичних і лабораторних робіт, теми кожного заняття, робочі плани викладачів – усе повинно було відповідати державним планам, затвердженим на рівні столиці СРСР. Оскільки головним джерелом знань для студентів виступала лекція, то, зрозуміло, що головна увага викладачів приділялась саме аудиторним заняттям, нехтуючи організацією самостійної роботи студентів. Відповідно, в умовах авторитарної країни у вищій школі панували авторитарні методи навчання і виховання, що у сукупності визначали традиціоналістсько-консервативну парадигму радянської системи освіти.

Дуже віддаленою спробою організації практичної підготовки молодих викладачів в Дніпропетровському інженерно-будівельному інституті можна вважати «школу молодого лектора», яка готувала лекторів-пропагандистів політичних і наукових знань. Ця «школа» постала в 1966/67 н.р. у складі 4-х факультетів і загальною кількістю слухачів 56 осіб. Заняття проходили двічі на місяць [13].

На жаль, нам не вдалося знайти індивідуальних планів та атестаційних справ аспірантів ДІБІ, але у фонді 3785 зберігаються атестаційні документи аспірантів ДІЗТ різних років навчання. Атестація аспірантів ДІЗТ, проведена у 1956 р., передбачала звітність за чотирма напрямками: перший – виконання аспірантом індивідуального плану (тобто, вивчення і складання блоку необхідних дисциплін); другий – педагогічна робота аспіранта, на якій треба зупинитись детальніше; третій – робота над дисертацією; четвертий – характеристика науково-педагогічної, ідейно-політичної підготовки та суспільної роботи аспіранта [14]. Атестаційний документ підписувався науковим керівником і (обов'язково!) секретарем парторганізації. Педагогічна робота аспіранта включала п'ять складових:

- а) відвідування лекцій наукового керівника та інших викладачів;
- б) проведення семінарських занять зі студентами;
- в) проведення консультацій зі студентами;

г) читання аспірантом лекцій;

д) інші форми педагогічної практики (наприклад, керівництво виробничою практикою чи курсовим проектуванням студентів) [14].

Хоча у підсумках атестаційного документу часто можна побачити позитивний висновок щодо отримання аспірантом гарної педагогічної практики, але відсутність проведених аспірантом лекцій і несистематично проведені консультації або так зване керівництво курсовим проектуванням студентів не дає підстав для вищеназваного висновку. Доказом цьому слугують листи з Головного управління навчальними закладами Міністерства шляхів сполучення до керівників підлеглих інститутів, де серед виявлених серйозних недоліків у роботі аспірантури називається також недостатня увага до педагогічної практики аспірантів [14]. Більш того, архівні джерела доводять про поширення цієї проблеми в загальносоюзних масштабах. Так, у рішенні наради ГУУЗ МПС з питань роботи аспірантури Ленінградського інституту інженерів залізничного транспорту від 30 березня 1951 р. зазначено, що серед інших недоліків недостатньо уваги приділяється питанню педагогічної практики аспірантів, участі аспірантів у роботі кафедр, залучення їх до керівництва студентськими науково-технічними гуртками. У документі також відмічено прізвища аспірантів, які взагалі не проводили занять із студентами, пробних лекцій не читали, а лише прослухали 4 години лекцій окремих викладачів [15]. Отже, говорити про належну організацію педагогічної підготовки майбутніх викладачів радянських технічних ВНЗ в середині ХХ століття архівні дані не дозволяють.

5. Результати дослідження

Архівні дані підтверджують загальнопоширену тезу про слабе забезпечення навчального процесу у вищій школі 1940–60-х рр. професорсько-викладацькими кадрами із науковими ступенями і вченими званнями. По-перше, кількість захищених викладачів у технічних ВНЗ була не більше ніж 30 %. По-друге, наявність наукового ступеня не завжди супроводжувалась отриманням вченого звання; більш того, приналежність до партійної когорти часто відкривала шлях до отримання вченого звання в обхід написання і захисту дисертаційної роботи. По-третє, процес підготовки молодих науково-педагогічних кадрів йшов вкрай незадовільними темпами, що примушувало очільників освітніх міністерств і відомств вживати різноманітних заходів для поживлення вищеназваного процесу. Важливо відзначити ще одну тенденцію розвитку вищої технічної школи УРСР періоду 1940–60-х рр. – утворення ієра-

рхічної системи взаємозалежностей між структурними одиницями окремо взятого ВНЗ і державними владними інститутами різного рівня. Жодне рішення, прийняте в стінах вишів, не проходило повз уваги міністерства чи відповідного відомства республіканського, а часто навіть союзного рівня. Така жорстка підпорядкованість діяльності освітніх закладів у сфері кадрової політики (за винятком хіба що присвоєння вченого звання лекційного асистента) зайвий раз свідчить про тотальний контроль в радянській державі за усіма сферами життя, і сфера освіти і науки не була виключенням. Усі наукові і науково-педагогічні працівники підлягали ретельному обліку і щорічному звітуванню про їх діяльність (а також національність, партійність, сімейний стан тощо). У перспективі подальших досліджень – характеристика організації психолого-педагогічної підготовки викладачів технічних вищих шкіл у 1970–1980-х рр.

6. Висновки

1) Період 1940–60-х років в історії вищої технічної школи УРСР є складним, дуже насиченим подіями і відповідальним. Це пов'язано, у першу чергу, із подіями Другої світової війни, які стали випробуванням для викладачів і студентів, змусивши їх працювати, навчати, вчитися, а також виживати на межі людських можливостей.

2) Процес відбудови народного господарства у повоєнні часи також поставив перед вищими навчальними технічними закладами надскладне завдання – у короткий термін підготувати велику армію молодих кваліфікованих фахівців технічного профілю, які б відбудували зруйновану війною країну у стислі терміни. Для цього потрібна була спільнота належним чином підготовлених викладачів, бажано вищої кваліфікації – професорів і доцентів, здатних до науково-технічної творчості і організації навчального процесу на високому навчально-методичному і науковому рівні.

3) Оскільки процес поповнення професорсько-викладацького складу новими кадрами взагалі тривав дуже повільно, з пробуксовками і труднощами, зокрема у питанні написання і захисту дисертаційних досліджень, то педагогічна складова означеного процесу не була виключенням. Молодь і незахищені викладачі середнього віку неохоче ставали на шлях науково-педагогічної діяльності, оскільки це був дуже виснажливий, довготривалий і не завжди успішно завершуваний процес, який вимагав великих інтелектуальних, часових, матеріальних затрат, а також значного ентузіазму і безмежного захоплення науково-педагогічною справою.

Література

- Boehrer, J., Sarkisian, E. (1985). The teaching assistant's point of view // *New Directions for Teaching and Learning*. 1985. Issue 22. P. 7–20. doi: <http://doi.org/10.1002/tl.37219852203>
- Bourner T., France L., Atkinson A. Preparing and developing university teachers: an empirical study // *Higher Education Review*. 2003. Vol. 35, Issue 3. P. 23–41.
- O'Connor K. M., Wisdom J. The preparation of university teachers internationally. 2014. URL: <http://icedonline.net/iced-members-area/the-preparation-of-university-teachers-internationally/>
- Галкин К. Т. Высшее образование и подготовка научных кадров в СССР. Москва: Советская наука, 1958. 175 с.

5. Сидорчук Т. Г. Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру в Україні (1920-і – 1970-і роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Запоріжжя, 1998. 20 с.
6. Южно О. І. Діяльність політехнічних ВНЗ у контексті розвитку вищої технічної освіти в Україні (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Суми, 2016. 20 с.
7. Регейло І. Ю. Тенденції розвитку системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні у 50–60-х рр. ХХ ст. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. № 27. С. 254–262.
8. ДАДО. Фонд 4157. Опис 1. Справа 550. Штатний формуляр професорсько-викладацького складу інституту на 1959–1960 н.р. 47 арк.
9. ДАДО. Фонд 4157. Опис 1. Справа 483. Статистичні звіти про роботу аспірантури за 1957–1960, 1962 рр. 19 арк.
10. ДАДО. Фонд 4157. Опис 1. Справа 349. Річний звіт про рух кадрів ДІБІ за 1953 р. 87 арк.
11. Мельник К. М. Розвиток науки в Україні у 50-ті роки ХХ століття: автореф. дис. ... канд. істор. наук. Київ, 1999. 20 с.
12. ДАДО. Фонд 3785. Опис 1. Справа 367. Плани і переписка з питань підвищення кваліфікації наукових робітників ДІІТа за 1956 р. 96 арк.
13. Шарапа А., Потресов К. История Днепропетровского инженерно-строительного института 1930–1967 гг. Краткий очерк. Днепропетровск, 1967. 138 с.
14. ДАДО. Фонд 3785. Опис 1. Справа 372. Протоколи і переписка з Міністерством шляхів сполучення з питань аспірантури за 1956 р. 84 арк.
15. ДАДО. Фонд 3785. Опис 2. Справа 84. Матеріали про роботу аспірантури за 1951 р. 21 арк.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Гладуш В. А.
Дата надходження рукопису 25.12.2018*

Лисенко Галина Іванівна, кандидат історичних наук, доцент, кафедра українознавства, Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», вул. Чернишевського, 24а, м. Дніпро, Україна, 49600
E-mail: galynalysenko@i.ua